ЛЕПЕТЮК І. Г.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МІСЦЕ І РОЛЬ МОВЛЕННЄВИХ ЖАНРІВ У СУЧАСНІЙ МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

У статті йдеться про основні положення теорії мовленнєвих жанрів та їх використання у сучасних методиках викладання французької мови.

Ключові слова: мовленнєвий жанр, сучасні методики викладання іноземних мов, комунікативні компетенції, соціолінгвістика.

В статье речь идет об основних положениях теории речевых жанров и их использования в современных теориях преподавания французского языка.

Ключевые слова: речевой жанр, современные методики преподавания иностранных языков, коммуникативные компетенции, социолингвистика.

The article deals with of speech genres theory and the perspectives of their use in the modern teaching methods of French.

Key words: speech genre, modern teaching methods of foreign languages, communicative competences, sociolinguistic.

Актуальність. Інтеграційні тенденції, що мають місце на європейському просторі, приєднання України до Болонського процесу та до Міжнародної організації франкофонії, зростаюча мобільність студентів зумовлюють постійне вдосконалення викладання іноземних мов та створення для студентів підручників та посібників, які б забезпечували якісне та ефективне опанування комунікативними навичками та вміннями.

Мета. Завданням даного дослідження є проаналізувати яким чином положення теорії мовленнєвих жанрів вже активно використовуються в сучасних методиках викладання французької мови, щоб запозичити ці підходи у написанні українських підручників та визначити перспективи та потенційні можливості цієї теорії у подальшому її використанні у викладанні французької мови.

Предмет. Мовленнєвий жар.

Об'єкт. Використання теорії мовленнєвих жанрів у методиці викладання іноземної мови.

Матеріал. Сучасні французькі підручники з французької мови.

Наукова новизна: В статті вивчаються найновітніші методики викладання французької мови.

© Лепетюк І. Г.

Зростаючі інтеграційні процеси, що мають місце на європейському просторі, та бурхливий розвиток міждержавних контактів, що відбуваються у сучасному суспільстві, вимагають новітніх підходів у викладанні іноземних мов. Саме необхідність вдосконалення навчального процесу та уніфікації оцінювання знань й зумовили розробку Євросоюзом нових положень щодо процесу викладання іноземних мов та ступеню їх опанування. Це стосується не тільки уніфікації вимог але означає перехід на новий якісний рівень, де на перший план виходить саме результат отримання учнем навичок та компетенцій, необхідних для володіння іноземною мовою.

Новітня регламентація Євросоюзу щодо викладання іноземної мови та оцінювання рівня володіння нею передбачає не тільки необхідність опанування такими навичками та компетенціями як читання, письмо, усне мовлення та розуміння, але й значно розширює їх та конкретизує. По-перше, значні акценти робляться на соціально-культурному аспекті функціонування іноземної мови і, таким чином, значна роль приділяється невербальному контексту, певній сукупності культурологічних та історичних знань, мовленнєвим регістрам, комунікативним стратегіям тощо.

В плані успішної реалізації поставлених завдань треба використовувати комплексні підходи та залучати певні положення теоретичної лінгвістики, які можна було б використовувати для вдосконалення методики викладання іноземних мов. Такою на нашу думку є теорія мовленнєвих жанрів М. М. Бахтінна. Завданням даного дослідження є проаналізувати яким чином положення цієї теорії вже активно використовуються в сучасних методиках викладання французької мови, щоб запозичити ці підходи у написанні українських підручників та визначити перспективи та потенційні можливості цієї теорії у подальшому її використанні у викладанні французької мови.

1. Основні положення теорії мовленнєвих жанрів, що є актуальними у методиці викладання іноземних мов.

Теорія мовленнєвих жанрів була розроблена видатним вченим-філолгом М. М. Бахтіним. Пов’язуючи мовленнєву діяльність людини безпосередньо з її предметною діяльністю та виходячи із того, що мовою опосередковані різноманітні галузі людської діяльності, а використання мови в кожній з цих галузей має свої специфічні умови і цілі, визначається своїм змістом, мовним стилем, набором

словникових, фразеологічних і граматичних засобів і, передусім, своєю композиційною будовою, М. М. Бахтін визначає мовленнєві жанри як стійкі типи висловлювань, вироблені певною сферою мовленнєвої діяльності[1:271–172]. Таким чином, в основу своєї теорії вчений кладе поняття висловлювання, яке він розглядає як одиницю мовлення на відміну від речення, що є категорією мови. М. М. Бахтін зазначає, що "кожне окреме висловлювання індивідуальне, але кожна сфера використання мови виробляє свої відносно чіткі типи висловлювань". Ці стійкі типи висловлювань або "типові моделі побудови мовленнєвого цілого", що відповідають типовим ситуаціям мовленнєвого спілкування, М. М. Бахтін називав мовленнєвими жанрами [1:250; 324]. Іншими словами, формулу поняття мовленнєвого жанру можна визначити як – типові висловлювання в типових ситуаціях. Тобто поняття мовленнєвого жанру несе в собі ідею існування вироблених суспільством, відносно стандартизованих типових моделей (сценаріїв) спілкування.

Репертуар мовленнєвих жанрів є дуже великим і різноманітним. Їх велике розмаїття пояснюється величезною кількістю типів людської діяльності, з якими вони тісно пов'язані. Так, за М. М. Бахтіним кожна сфера людської діяльності "обслуговується" своїм набором мовленнєвих жанрів, що збільшуються і змінюються разом з нею. Дружня розмова, ділові переговори, телефонна розмова, наукова доповідь, приватний лист, рекламне оголошення, радіопередача, літературний твір і т. і. є лише деякими прикладами величезної кількості усних та письмових мовленнєвих жанрів, з яких складається наша комунікація.

Таким чином, наша мовленнєва діяльність реалізується через різноманітні жанри мовлення, зумовлені специфікою нашої предметної діяльності і оволодіння навичками мовлення передбачає оволодіння різноманітним репертуаром мовленнєвих жанрів. М. М. Бахтін зазначав, що "ми вчимося відливати наше мовлення в жанрові форми і, сприймаючи чуже мовлення, ми вже з перших слів упізнаємо його жанр, передбачаємо певний об'єм, певну композиційну будову, передбачаємо кінець, тобто з самого початку ми маємо відчуття мовленнєвого цілого, яке потім тільки диференціюється в процесі мовлення. Якби мовленнєві жанри не існували і ми не володіли б ними, то нам треба було б створювати їх вперше в процесі

мовлення, вільно і вперше будувати кожне висловлювання, а мовленнєве спілкування було б майже неможливе”[1:271–272].

Отже для оволодіння мовою надзвичайно важливим є оволодіння мовленнєвими жанрами, оскільки це є необхідною умовою як для процесу сприйняття мовлення так і для його продукування. Саме обраний МЖ керує адресантом у процесі мовлення. Французькі сучасні методики враховують цей фактор і вони широко використовують МЖ у навчальному процесі. Розглянемо це детальніше на прикладі набуття різних навичок та компетенцій.

2. МЖ та розуміння письмового тексту (compréhension écrite).

Основною тенденцією сучасних методик викладання французької мови є запровадження різноманітних автентичних документів вже на самому першому етапі викладання мови. Так у французьких підручниках фігурують тексти та документи, запозичені з повсякденного життя – анкета на в’їзд в країну, залізничний квіток, бланк заповнення для проживання у готелі, метеопрогноз, передрукований з газети і т. і. Особливу нашу увагу привернув спеціалізований підручник для навчання читанню, призначений для іммігрантів, які вивчають французьку мову. – Méthode d’apprentissage de la lecture Adultes immigrés[2]. Для вправ з читання та розуміння прочитаного в ньому пропонуються різні документи, взяті з реального життя – рекламний проспект, газетне повідомлення, інструкція до побутового апарату, кулінарні рецепти тощо. Вони носять автентичний характер і є передрукованими (зі збереженням всіх поліграфічних особливостей та ілюстрацій) з існуючих видань. Навчальний процес побудований на документах, ніби взятих з реального життя, ознайомлює з реаліями цього життя, вчить їх розуміти та аналізувати і прискорює процес асиміляції. А враховуючи той факт, що будь який підручник з французької мови як іноземної призначений для іноземців, представлені в ньому мовленнєві жанри відбивають також соціокультурну специфіку французького суспільства без опанування якої є неможливим адекватне розуміння і сприйняття мовлення. Адже М. М. Бахтін зазначав соціальний характер МЖ, і підкреслював, що він чуйно і гнучко відображає всі зміни, які відбуваються у суспільстві і є тим пасом, що з’єднує історію суспільства з історією мови[1:256].

На більш просунутих етапах вивчення мови, коли процес розуміння і сприйняття письмових текстів супроводжується вже глибоким і детальним аналізом, звертання до МЖ також не втрачає своєї актуальності. Як правило, учням на цьому етапі пропонуються тексти художніх творів, які за теорією М. М. Бахтіна належать до вторинних мовленнєвих жанрів, що "виникають в умовах більш складного та відносно високоорганізованого культурного спілкування (переважно письмового) – художнього, наукового, суспільно-політичного. У процесі свого формування вони вбирають у себе різноманітні первинні жанри, що склалися в умовах безпосереднього мовленнєвого спілкування" [1:252]. Проведені нами попередні наукові дослідження показали, що французькі письменники дуже активно впроваджують в свої тексти різноманітні первинні МЖ. При чому в художніх текстах вони зазнають певних трансформацій та набувають нових функцій[3]. Для учнів було б корисним як пошук у тексті вживання того чи іншого МЖ так і аналіз трансформацій, що сприятиме кращому засвоєнню закономірностей функціонування МЖ у безпосередньому мовленнєвому спілкуванні. Дуже цікавим є дослідження та аналіз інтертекстуальних зв'язків, що виникають між основним текстом художнього твору та первинними МЖ, присутніми в ньому. Більш детально приклади такого аналізу представлені у нашому попередньому науковому дослідженні[4].

2. МЖ та сприйняття усного мовлення (compréhension orale).

Сучасні французькі методики приділяють дуже велику увагу розумінню усного мовлення. В деяких підручниках він виділений окремим розділом, як, наприклад, серія підручників видавництва CLE International – Activité pour le cadre européen commun de référence[5]. Запропоновані в цьому підручнику вправи містять різноманітні МЖ такі як побутові діалоги та монологи, об'яви, інструкції, телефонні розмови, виступи державних діячів тощо. Цікавими є завдання до цих текстів: учні мають не тільки зрозуміти зміст, але й проаналізувати їх з лінгвістичної точки зору. Звертається особлива увага на характеристики адресанта (вік, соціальне положення), контекст, в якому відбувається комунікація, аналізується прагматична мета. Саме ці три основні групи факторів: 1) фактори, пов'язані з комунікантами; 2) прагматична мета; 3) матеріальний контекст комунікативної ситуації (умови, та часово-просторові фактори, в яких відбувається

спілкування, були виділені нами як основні, що характеризують МЖ та визначають вибір МЖ для комунікації[6]. М. М. Бахтін зазначав, що адресат, який сприймає інформацію в процесі комунікації, займає не менш активну позицію ніж той, хто її продукує. Для успішної мовленнєвої діяльності адресат має не тільки зрозуміти зміст послання, але й "впізнати" мовленнєвий жанр, розгадати комунікативну мету, щоб за законом цього жанру побудувати правильну відповідь та обрати правильну комунікативну стратегію.

3. МЖ та продукування усного мовлення. (La production orale).

Для процесів продукування мовлення володіння МЖ не менш важливе, ніж для сприйняття. Так за М. М. Бахтіним, "багато людей, що дуже добре володіють мовою часто відчувають себе безпорадними в певних сферах спілкування саме тому, що не володіють практичними жанровими формами даних сфер. Часто людина, яка чудово володіє мовленням у різних сферах культурного спілкування, яка вміє прочитати доповідь, вести наукову дискусію, чудово виступає з суспільних питань, мовчить чи дуже незграбно виступає у світській розмові. І справа тут не в бідності словникового запасу і не у стилі, вся справа у невмінні володіти репертуаром жанрів світської бесіди, у відсутності достатнього запасу уяви про цілісність висловлювання, що допомагає невимушено відливати своє мовлення у певні композиційно-стилістичні форми, у невмінні вчасно взяти слово, вірно розпочати та вірно закінчити" [1:273]. У зв'язку з цим для нас важливими є два моменти: перший пов'язаний з теорією висловлювання, на якій базується теорія МЖ М. М. Бахтіна, другий зі значенням мовленнєво-композиційної будови мовлення, що є також основною складовою МЖ.

Як ми вже і зазначали вище, висловлювання за М. М. Бахтіним є одиницею мовлення і основною складовою частиною МЖ. Навчитися правильно говорити – це навчитися правильно будувати висловлювання. За законом жанру кожне висловлювання має свої специфічні початок і кінець, що позначають кордони висловлювання а для адресату є формальними ознаками початку і кінця мовлення співрозмовника (передачі слова іншому у діалогічному спілкуванні), має свою змістовну завершеність, частиною якої є інтонація в усному мовленні, та діалогічний характер. Кожне висловлювання є ланкою в

ланцюжку спілкування. Воно пов'язано з висловлюваннями, які йому передують, та з тими, які за ним слідують.

Маленькі діти імітують висловлювання своїх батьків. Слухаючи їхні розмови, вони набирають певний репертуар висловлювань, які потім слугують їм за моделі в спілкуванні. Так само і учні, опановуючи іноземну мову, мають оволодіти величезним набором типових висловлювань, з яких складається той чи інший МЖ. Це означає, що найефективніший шлях до опанування іноземної мови є запам'ятовування не окремих лексичних одиниць і навіть не словосполучень, а цілих фраз, готових висловлювань. А оскільки другим важливим моментом є композиційна будова мовленнєвого жанру – закон за якими висловлювання слідують одне за одним, то найкраще вивчати МЖ в цілому, як, наприклад вивчення на пам'ять діалогів під час аудіопрослуховування, з правильними інтонаціями та вимовою.

Тут знову постає питання відбору та встановлення того якісного та кількісного мінімуму усних МЖ, який учень має опанувати для успішного спілкування. Вирішенням цієї проблеми є підхід, який базується на прагматичній необхідності, пов'язаній з предметною, професійною діяльністю учня та завданнями, що стоять перед ним. Він проявляється у сучасній тенденції створення підручників за професійним принципом. Так в видавництві CLE International ми знаходимо підручники французької для фахівців з права, підприємців, для тих, хто працює в готельному бізнесі, у сфері туризму тощо. Всі вони мають необхідний мінімальний набір усних та письмових МЖ, якими має володіти спеціаліст даної сфери.

4. МЖ та письмо (La production écrite).

Ми вже зазначали вище, що МЖ відрізняються ступенем стандартизації. Для письмового спілкування французькою мовою притаманна відносно висока стандартизація. Це стосується не тільки спілкування в офіційній та діловій сфері а й приватної комунікації. Відомо, що у Франції існують навіть довідники з приватного листування, які містять основні правила написання листа, приклади стандартних формул початку та кінця і поширених моделей листів. Ще більше це стосується офіційного спілкування та офіційних документів. Тому оволодіння навичками письмової комунікації є важливим аспектом вивчення французької мови.

Цьому аспекту присвячені спеціальні сучасні підручники, один з яких – *Matriser les écrits du quotidien* видавництва Retz [7]. В ньому представлені типові ситуації, з якими може зустрітись учень у Франції та запропоновані моделі письмової комунікації, що з ними пов'язані. Так, наприклад, наводиться випадок заповнення поліцейського протоколу на випадок автомобільної аварії. Ситуативний підхід надає можливість комплексного підходу до опанування мови, що передбачає включення соціокультурних елементів в канву навчального процесу. У передмові автори підручника роблять на цьому особливий акцент, підкреслюючи необхідність пов'язати навчання з соціальною інтеграцією [7:8].

Ще однією складовою навчального процесу, пов'язаною з соціолінгвістикою та стилістикою є опанування мовленнєвими регістрами, що особливо притаманні для письмового спілкування.

Таким чином, МЖ займають значне місце у сучасній методиці викладання французької мови. Опанування репертуаром МЖ, що відносяться до певної сфери людської діяльності, дозволяє правильно будувати висловлювання та композиційні зв'язки між ними, використовувати їх адекватно завданням спілкування у відповідності до мети та згідно з соціокультурним контекстом. Акцентування уваги учнів на засвоєнні типів висловлювань, з яких складаються певні МЖ, інтенсифікує процес навчання, оскільки забезпечує поєднання лексико-семантичного, прагматичного та культурологічного аспектів комунікації а також відповідає соціальному замовленню на якісне покращення процесів викладання іноземної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бахтин М.М.* Эстетика словесного творчества : [монография] / М. М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – М : Искусство, 1986. – 445 с. 2. *Méthode* d'apprentissage de la lecture Adultes immigrés. – P. : Reitz, 2004. – 189 p. 3. *Yakovenko-Lepetyuk I.* Genres du discours dans le roman français moderne / I. Yakovenko-Lepetyuk. – 2001. –357 p. 4. *Lepetyuk I. G.* Le rôle sémiotique et intertextuel du genre du discours dans l'interprétation du texte littéraire / I. G. Lepetyuk // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики / відп. ред. Н. М Корбозерова. – К. : Логос. – 2005. – Вип. 8. – С. 77–85. 5. *Activité* pour le cadre commun. Niveau C1–C2. P : CLE International, 2007. – 240 p. 6. *Бурбело В.Б., Лепетюк І.Г.* До теорії мовленнєвих жанрів М. М. Бахтіна та критеріїв їх класифікації / В. Б. Бурбело, І. Г. Лепетюк // Вісник Київськ. нац. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. – Серія : "Іноземна філологія" /гол. ред. О. І. Чередниченко. – К. : Видав. центр "Київський університет", 2000. – Вип.30. – С. 31–35. 7. *Maîtriser* les écrits du quotidien. – P. : Reitz, 2003. – 95 p.

© *Лепетюк І. Г.*